

İNFORMASIYANIN TƏSNİFATI

P.F.KAZİMİ

Bakı Dövlət Universiteti

Məqalədə informasiyanın təsnifatı müxtəlif istiqamətlərdə araşdırılır. Kitabxanaların məlumatın toplanması, qorunması və istifadəyə verilməsində vacib rolu həm tarixi, həm də müasir informasiya anlamında göstərilir.

İnsan cəmiyyəti yarandığı andan konkret informasiyalarla yanaşı, informasiyanın ümumi xassə və xüsusiyyətlərini öyrənmək məqsədi ilə çox sayda tədqiqatlar aparmış və nəzəriyyələr yaratmışdır. Təsadüfi deyil ki, dünyanın üç böyük dini öz əsas kitablarında bu problemə mühüm yer vermişdi. Quranın ilk nazil olmuş “Ələq” surəsi informasiyanın əldə etmək vasitəsin olan oxumağı, elm öyrənməyi insanlar üçün zəruri olduğunu ifadə edir. İncil kitabı informasiyanın təzahür formalarından biri olan “kəlam” haqqında Yəhyanın müjdəsində deyir “Əzəldən kəlam mövcuddur, kəlam Allahda olub və kəlam Allah olub” deyir. Belə bir yanaşma Tövratda da öz əksini tapmışdır. İ.Ş.Yuzvişin “Основы информაციологии” kitabında da informasiya kainatın ümumi generativ əsasıdır, deyərək kainatın və canlı aləmin yaranışının informasiyadan doğduğunu iddia edir. Informasiyanın təsnifləşdirilməsi istəyi çox qədimlərdən başlanmasına baxmayaraq XX əsrin 60-cı illərində dünya elminin xüsusi diqqətini cəlb etməyə başladı. İlk dəfə Yaponiyada informasiyalaşdırılmış cəmiyyət modelinin müvəffəqiyyəti mütəxəssisləri bu problemə həm nəzəri, həm də praktik aspektlərdən yanaşaraq analiz etməyə sövq etdi. İnformasiya imkanları geniş olan ABŞ 60-cı illərin sonu 70-ci illərin əvvəllərindən başlayaraq Yapon informasiyoloji sistemini qəbul və inkişaf etdirməyə başladı.

İnformatikada informasiya təbiətdə və cəmiyyətdə bizi əhatə edən obyektlər, hadisələr, onların xassələri, qarşılıqlı münasibətləri haqqında məlumatlar olub, onların qeyri-müəyyənliyini aradan qaldırır.

Hər bir informasiya konkret verilənlər əsasında yaradılır. Verilənlər material aləmdə baş verən hadisələrin siqnal formasında qeydiyyatdır. Verilənin informasiya olması üçün onun məlumata çevrilmə metodu məlum olmalıdır. Əks təqdirdə verilən informasiya hesab edilmir və istifadəçi üçün heç bir əhəmiyyət kəsb etmir. Məsələn, kağız üzərində yazı verilən olmasına baxmayaraq, oxumağı bacarmayan insan üçün o, informasiya deyil. Bu baxımdan informasiya verilənlərin və adekvat metodlarının qarşılıqlı əlaqəsinin məhsulu olub, istifadəçi tərəfindən “başla düşülən”, istifadəçinin müəyyən qərarların qəbul edilməsi, digər funksiya və hərəkətlərin yerinə yetirilməsi üçün əhəmiyyətli olan verilənlərdir [16].

İnformasiya dinamik xarakterə malikdir. O, statik obyekt olmayıb, dinamik olaraq zamandan asılı olaraq dəyişir və obyektiv verilənlərlə subyektiv metodların qarşılıqlı təsiri zamanı, başqa sözlə, informasiya prosesi zamanı mövcud olur. Belə ki, verilənlər real siqnalların qeydiyyatı olduğundan öz təbiətinə görə obyektivdir, metodlar isə konkret subyekt - insan tərəfindən hazırlanan alqoritmə əsaslandığına görə subyektivdir. Bu səbəbdən eyni bir verilən istifadə olunduğu metodun adekvatlığından asılı olaraq konkret anda müxtəlif informasiya daşıya bilər [16].

İnformasiya maddi daşıyıcılar olan fiziki obyektlərdən, sosial, psixoloji proseslərdən kənarında mövcud ola bilməz. İnformasiyanın varlığı məhz onun hərəkətindədir. Daimi hərəkətdə olması ilə informasiya insanların tələbatını ödəməklə onların qarşılıqlı münasibətlərinin və əlaqələrinin tənzimlənməsində mühüm rol oynayır.

İnformasiyanın bir dinamik obyekt kimi digər maddi obyektlərdən fərqləndirən xüsusiyyətləri onun əsas xassələrində ifadə olunur. Bu xassələr, ilk növbədə informasiyanın keyfiyyət və kəmiyyət ölçülərini müəyyən edir. İnformasiyanın keyfiyyət ölçüləri materiyanın hərəkət formalarından, insanların düşüncə tərzindən, cəmiyyətlərin müxtəlifliyindən asılı olaraq müxtəlif ola bilər [16].

İnformasiyalar təzahür formalarına, mübadilə üsuluna, zaman müddətində dəyişməsinə görə, ötürülmə rejiminə və üsuluna görə fərqlənir. İnformasiyanın təzahür forması verilənə tətbiq olunan çevirmə metodu ilə müəyyən olunur. İnformasiyaları təyinatına görə elmi-texniki, sosial, bioloji və s. qruplarda təsnifləşdirmək olar [16].

Görkəmli Rus alimi R. F. Abdeev informasiyanı iki istiqamətdə - informasiyanın növünə və informasiyanın strukturlarına görə təsnifləşdirir. Onun fikrincə informasiyanı həm növünə və həm də strukturuna görə 3 böyük qrupda qruplaşdırmaq olar. Belə ki, informasiyanı növünə görə aşağıdakı kimi:

- 1) Qeyri - üzvi təbiətdə baş verən proseslərə xass fiziki informasiya;
- 2) Canlı təbiətdə baş verən və onun strukturunu müəyyən edən bioloji informasiya;
- 3) İnsan cəmiyyətində fərdlər arasında kommunikasiya prosesi zamanı ötürülən sosial informasiya;

İnformasiyanı strukturuna görə isə aşağıdakı kimi qruplaşdırmaq olar:

- 1) Qeyri üzvi təbiətdə təbii meydana gələn informasiya strukturları.
- 2) Üzvi təbiətdə təbii meydana gələn informasiya strukturları.
- 3) İnsanların məqsədyönlü fəaliyyəti nəticəsində yaradılmış süni informasiya strukturları. Bunu ikinci təbiət və ya noosfera da adlandırırlar.

İ. Ş. Yuzvişin də informasiyanı iki formada təsnifatlaşdırır:

- 1) Kainatın təbii informasiyası. Bura daxildir.
 - Özünə münasibət və özünüifadə.
 - Kainatın özünüifadə informasiya qenezesi.
 - İnformasiya prosesləri.
 - İnformasiya resurları.
 - Personal enerji bioloji informasiya resursları.
 - Enerqobioloji informasiya prosesləri.
 - İnformasiya hadisələri.
 - İnformasiya qanunları.
 - İnsan yaddaşındakı biliklər.
- 2) İnsan tərəfindən yaradılmış süni informasiya. Buraya daxildir.
 - İnformasiyoloji proses. (Qeyd edək ki, kitabxanalar da bu prosesdə iştirak edir).
 - İnformasiyoloji resurslar. (Qeyd edək ki, müxtəlif kitabxana fondları da İnformasiyoloji resurslara aiddir).
 - İnformasiyoloji texnologiyalar. (Qeyd edək ki, kitabxana-informasiya texnologiyaları informasiyoloji texnologiyalara aiddir).
 - İnformasiyoloji eksperimentlər. (Kitabxanalarda da o cümlədən)
 - İnformasiyoloji ideya və metodlar. (Kitabxanalarda da o cümlədən)
 - İnformasiyoloji müharibələr. (Kitabxana fondlarını əhatə edir)
 - Dövlətin İnformasiyoloji qalxanı. (Kitabxana siyasətinin həyata keçirilməsi zamanı istifadə olunur)
 - İnformasiyoloji enerji bioloji texnologiyalar.
 - İnformasiyoloji kompüter texnologiyaları. (Kitabxana fəaliyyətində tətbiq olunur)
 - İnformasiyoloji texniki vasitələr. (Kitabxana fəaliyyətində tətbiq olunur)
 - İnformasiyoloji hüquqi fəaliyyət. (Kitabxanaların fəaliyyətini tənzim edir.)
 - Kitablarda olan biliklər.
 - Dünyanın vahid rəqəmsal informasiya mühiti. (Kitabxanaların lokal və inteqral sistemlərə daxil olması ilə)

Göründüyü kimi R.Q.Abdəyevin ikinci bloka daxil etdiyi bütün istiqamətlər kitabxana fəaliyyətinin müxtəlif istiqamətləri ilə səsleşir. Deməli kitabxanalar cəmiyyətin noosferini təşkil edir.

Beləliklə, bir çox alimlərin informasiyanı ilkin olaraq iki hissəyə, təbii və süni informasiya kütləsinə bölünməsinə müşayiət edirik. Süni informasiya kütləsinə noosfer adlandıranlar çox olmuşdur. Noos - qədim Yunan

dilində insan şüuru deməkdir. Uyğun olaraq noosfera - insan şüuru sferası kimi anlaşılr. Bu termin B.İ.Vernadskinin 1927-ci ildə Sarbon universitetində etdiyi mühazirədən sonra Fransız riyaziyyatçısı və filosofu Eduard Lerua tərəfindən elmi dövriyyəyə daxil edilmişdi. Noosferin böyük bir informasiya kütləsini sosial informasiya təşkil edir.

İ.Panarin sosial informasiyanı xarakterizə edərək, ilkin olaraq onu ahətə etmə dərəcəsinə və davam etmə müddətinə görə aşağıdakı kimi təsnif edir:

Ahətə etmə dərəcəsinə :

- 1) Milli;
- 2) Reqional;
- 3) Kontinental;
- 4) Qlobal.

Davam etmə müddətinə görə:

- 1- Qısamüddətli
- 2- Ortamüddətli
- 3- Uzunmüddətli

İnformasiya məzmununa görə - pozitiv, neqativ və neytral ola bilər. İnformasiyanın çatdırılması məqsədlərinə görə - inandırmaq, təsir etmək, əks reaksiyanın ifadəsi, kompromentasiya, yeni dəyərlərin yaradılması kimi də təsnifləşdirmək olar. İnformasiya KİV, xüsusi xidmətlər, qeyriformal əlaqələr, diplomatik mənbələr, biznes strukturlar vasitəsi ilə çatdırıla bilər və müvafiq olaraq, çatdırılması üsuluna görə təsnifatlaşdırıla bilər .

V.T.Afanasev “Sosial informasiya” kitabında onun tiplərini və növlərini müəyyənləşdirir [2]. Sosial informasiyanın tiplərini:

- 1.Keçmiş haqqında.
2. Hazırkı zaman haqqında.
3. Gələcək haqqında, buraya isə
 - a) proqnostik b) planlı

Sosial informasiyanın növlərini:

- 1.İstiqamətinə görə;
 - a) Harizontal
 - b) Vertikal.

2.Sərhədlərinə görə:

- a) daxili
- b) xarici.

təsnifləşdirir.

T. Əliyevin “İnformasiyanın iqtisadiyyatı” [13] əsərində müəssisənin idarə edilməsi aspektində informasiyanın təsnifatı verilir. Bu təsnifatın 9-cu bölməsində faydalı, yalan və artıq informasiya kimi ümumiləşmə diqqətimizi cəlb edir. Təqdim olunan yalan informasiyanı

1. Dez informasiya.

2. Səhv informasiya.

3. Epizotik informasiya kimi təsnif etmək olar. Əgər dezinformasiya məqsədyönlü dövriyəyə buraxılırsa, səhv informasiya məlumatın yaranması, ifadəsi və ötürülməsi zamanı baş verə bilən yanlışlıq, qeyri peşəkarlığın nəticəsi ola bilər. Epizodik informasiya korporativ maraqlardan tam ötürülməyə bilər və ya müxtəlif məqsədlər daşıyır.

Sovet Hakimiyyəti illərində iki qrup informasiya dəyərli hesab edilirdi. Siyasi və ideoloji informasiya və normativ texniki sənədlərin ifadə etdiyi texni informasiya idi. Birinci qrup dövlət və ideoloji təhlükəsizliyin təməli olduğu üçün daha çox dövlət qayğısına məruz qalırdı. Həmin dövrdə Avropa ölkələri informasiyanı əsasən iki qrupa bölürdü. Kütləvi və xüsusi informasiya kimi müəyyənləşən bütöv informasiya kütləsinin birinci hissəsi tam bazar münasibətlərinin ixtiyarına verilmişdi. İkinci qrup informasiya siyasi ideoloji prioritetləri iqtisadi prioritetlər müəyyənləşərək dövlət dəstəyinə malik idi. Bu elmi texniki tərəqqini təmin edən xüsusi təyinatlı informasiya idi. 70-80-ci illərdə ABŞ və Avropa ölkələrinin informasiyalaşması prosesində xüsusilə, dünya ölkələrində isə qismən böyük həcmdə dezinformasiya kütləsi məqsədəuyğun şəkildə dövriyəyə daxil edildi. Qərb və Şərq blokları arasında ideoloji qarşıdurma zamanı siyasi və ideoloji dezinformasiya fonunda aparılan informasiya müharibəsi ilə yanaşı texnokratik informasiyanın da tərkibi qarışdırılırdı.

Müasir dövrdə global informasiya xaosunu idarə etmək məqsədi ilə çox sayda beynəlxalq və regional təşkilatlar yaranmış və fəaliyyət göstərməkdədirlər.

İnformasiya cəmiyyəti şəraitində informasiya dəyər yaradan faktordur. Bu baxımdan respublikamızda informasiyanın iqtisadiyyatı aspektində tədqiqatlar təqdirəlayiq haldır.

İ.İ.Yuzvişin informasiyanın təsnifatını verərkən elm və fəaliyyət sahələrini bütünlüklə ümumiləşdirərək qruplaşdırır və ardıcıl sadalayır. Bu zaman informasiyanın nə mahiyyətinə, nə də tarixi təcrübəyə əhəmiyyət vermir. Ondan fərqli olaraq bir qrup digər rus alimləri informasiyanın mahiyyətinə vararaq abstrakt informasiya, dez informasiya, sənədli informasiya və mötəbər informasiya kimi kateqoriyalar müəyyənləşdirirlər. Müasir dövrün tələbləri çərçivəsində informasiyanın təhlükəsizliyi kimi problemlər gündəmə çıxır. İnformasiya təhlükəsizliyi dövlət təhlükəsizliyi, milli maraqlar və dövlət maraqları kimi son dərəcə vacib vəzifələrin fonunda baxılır və araşdırılır.

T. L. Partika və İ. İ. Popov informasiya təhlükəsizliyini üç istiqamətdə. 1) Şəxsiyyətin təhlükəsizliyi; 2) Cəmiyyətin təhlükəsizliyi; 3) Dövlətin təhlükəsizliyi kimi qruplaşdırır və hər üç istiqaməti geniş şərh edir. Bu istiqamətdə informasiya silahı anlayışına aşağıdakı kimi tərif müəyyənləşdirir. "İnformasiya silahı məhv etmək vasitəsidir, informasiya massivlərinin oğurlanması və ya təhrif edilməsi, informasiyadan istifadəni məh-

dudlaşdırmaq və ya qadağan etmək, texniki vasitələrin dezarqanizə edilməsi, telekommunikasiya vasitələrin sıradan çıxarılması vasitəsi ilə cəmiyyətin və dövlətin həyat fəaliyyətinin pozulmasıdır”.

Digər bir mütəxəssis İ.A.Vasilenka informasiya silahına aşağıdakıları aid edir. Kompüter virusları, məntiqi bombalar (proqramlaşdırılmış əlavələr). İnformasiya mübadiləsinə dağidan vasitələr, informasiyanın falsifikasiya edilməsi vasitələri, mətni materialların yox edilməsi vasitələri, məqsədli şəkildə proqram təminatına və dövriyyəyə buraxılmış müxtəlif növ yanlışlıqlar. Tədqiqatçılar hesab edirlər ki, bir xalqın həyat tərzinin intensiv təbliği özü də güclü informasiya silahı ola bilər. İnformasiya silahının nüvə silahından daha güclü olması onun ünvanlı təsiretmə imkanı ilə izah olunur.

SSRİ-nin dağılması ilə bir sıra yeni informasiya müəssisələri yaradıldı. Xüsusilə də Rusiya Federasiyası Prezidenti yanında Dövlət rabitəsi və informasiya agentliyi təşkil olundu ki, №4524-1 nömrəli 19.02.1993-cü il tarixli Rusiya federal qanununa əsasən bu agentliyə rabitə-informasiya qoşunları yaratmaq və ölkədən xaricdə fəaliyyət göstərmək icazəsi verildi. 01.12.1995-ci ildə 191 №-li Rusiya federal qanununa görə obyektiv informasiya mövzusu qanuniləşdi və dövlətin KİV-lərə bu tip informasiyanın yayılmasında və müstəqil olmasını təmin etmək üçün dövlət dəstəyi müəyyənləşdi.

İnformasiya təhlükəsizliyini təmin etmək üçün hələ çox qədim zamanlardan kriptografiyadan geniş istifadə olunmuşdu. Görkəmli Fransız filosofu R. Bekon (1214-1294) 7 kriptografik yazı sistemlərinə bələd olmuşdu. Roma kilsəsi də kriptografik yazıdan istifadə edən din xadimlərini cəzalandırırdı.

70-ci illərdə informasiya cəmiyyəti gündəmə gəlməsi ilə yanaşı informasiya təhlükəsizliyi problemi də yenidən aktuallaşdı.

90-cı illərdə Avropa ölkələrinin böyük əksəriyyətinin qəbul etdiyi təhlükəsizlik konsepsiyası aşağıdakı 8 kriteriyanı özündə ifadə edirdi.

1. İnformasiya təhlükəsizliyi.
2. Sistemin təhlükəsizliyi.
3. Məhsulların təhlükəsizliyi.
4. Təhlükəsizliyə hədələr.
5. Təhlükəsizlik funksiyaları dəsti.
6. Təmin olunmuş təhlükəsizlik.
7. Ümumi təhlükəsizliyin qiymətləndirilməsi.
8. Təhlükəsizliyin sinfi.

Avropa informasiya təhlükəsizliyi konsepsiyası hal-hazırda altı əsas elementi özündə ifadə edir.

1. İnformasiyanın məxfiliyi.
2. İnformasiyanın tamlığı.
3. İnformasiyanın anlaşılıqlı olması.

4. İnformasiyanın məqsədlərinin müəyyənliyi.

5. Təhlükəsizlik funksiyalarının spesifikasiyası.

6. Təhlükəsizlik mexanizmlərinin təsviri.

Belarus alimləri V.Y.Asanoviç və Q.Q.Manşin “İnformasiya təsirlərinin analizi və proqnozu” adlı tədqiqatlarında dezinformasiyanın informasiya modelini işləyib hazırlayıblar. Diqqəti cəlb edən bu araşdırma ayrıca bir təhlinin obyektinə ola bilər.

Sosial informasiya qrupundan siyasi, ideoloji və dini informasiyanın ayrıca üzərində dayanmaq faydalıdır. Bu istiqamətdə təbliğat və əks təbliğat, reklam və antireklam, kütləvi informasiya vasitələrinin informativ – psixoloji təsir texnologiyalarının geniş tətbiqi bu tip informasiyanın aktuallığını ifadə edir. Yaradılan informasiya küyü fonunda mötəbər informasiya, sənədli informasiya və informasiyanın qiymətləndirilməsi ehtiyacı qarşıya çıxır.

Təsadüfi deyil ki, son on ildə Respublikaya daxil olunan və çap olunan dini ədəbiyyat “Dini işlər üzrə dövlət komitəsinin” nəzarəti vasitəsi ilə həyata keçirilir. Kitabxana fondlarının komplektləşdirilməsində, eləcə də kitabxana quruculuğu siyasətində kitab fondunun milli ideologiyaya uyğun formalaşması, Dövlət maraqları və informasiya təhlükəsizliyinin təmin olunması məsələləri məqsəduyğun şəkildə həyata keçirilir.

“Sənəd informasiya daşıyıcıları” haqqında dos. Ə. M. Rüstəmov və dos. M.Ə.Məmmədov öz tədqiqatlarında geniş və əhatəli mənzərə yaratmışlar. Yalnız onu qeyd etməliyəm ki, informasiya daşıyıcıları tarixi prosesdə vaxtaşırı transformasiyaya məruz qalmışdır. Daş kitabələr, gil kitabələr, palma yarpağında yazılar, papirus və perqament yazıları, sümük üzərində, metal vərəqlərdə olan yazılar və nəhayət kağız üzərində yazılı informasiya son otuz ildə də sürətli dəyişməkdədir. Hələlik ənənəvi kitab formatından daha mötəbər və tarixin sınağından çıxmış informasiya daşıyıcısı müəyyənləşməyib. Dövrəyə buraxılan müasir informasiya daşıyıcıları (Disketlər, SD, DVD və digərləri) texniki və texnologiya təsirlərə məruz qalaraq informasiyanı asanlıqla itirir. Eləcə də kamil və uzun ömürlü deyildilər. Odur ki, hələlik insan cəmiyyətinin informasiya irsini mühafizə edən ən mötəbər müəssisə kitabxanalar, ən etibarlı məlumat daşıyıcısı ənənəvi kitablardır.

ƏDƏBİYYAT

1. *Xələfov A.A. Kitabxanaşünaslığa giriş. Bakı: 2001, 398 s.*
2. *Афанасьев В.Г. Социальная информация. М.: 1994, 148 с.*
3. *Панарин Игорь. Технология информационной войны. МКСП+. 2003, 320 с.*
4. *Юзвизин И.И.. Основа информатиологии. М.: Высшая школа. 2000, 517. с.*

5. Болотова А.К. Социальные коммуникации. М.: Гардарики. 2008, 279 с.
6. Филин С.А.. Информационная безопасность. М.:Алфа-пресс. 2006, 412. с.
7. Информационная безопасность России. М.:Экзамен. 2003, 560 с.
8. Асанович В.Я, Маньшин Г.Г. Информационная безопасность. Минск: Амалфея. 2006, 204 с.
9. Партика Т.Л., Попов И.И.. Информационная безопасность. М.: Инфра-м. – 2007, 368 с.
10. Ярочкин В.И.. Информационная безопасность. М.: Академический проект, 2006, 544 с.
11. Основы информационной безопасности. М.: Горячая линия телеком 2006, 544 с.
12. Гринберг Т.Э.. Политические технологии (PR реклама) М.Аспект Пресс, 2005, 317 с.
13. Ольшанский Д. Политический PR. СПб. Питер. 2003, 544 с.
14. Əliyev T.. İnformasiyanın iqtisadiyyatı. Bakı, Elm, 2008, 200 s.
15. Rüstəmov Ə. M., Məmmədov M. Ə. Sənəd informasiya daşıyıcıları. Bakı: Yninprint, 2010, 284 s.
16. Василенко И.А. Геополитика современного мира. М.: Юрайт, 2010, Б395 с.
17. Информатика /под ред. Г.В.Алехиной. – М.: Маркет ДС, 2010, 736 с.
18. Xələfov A.A., Qurbanov A.. Kitabxanaların kompüterləşdirilməsinin əsasları. Bakı: 2007

THE CLASSIFICATION OF INFORMATION

P.F.KAZIMI

SUMMARY

The article investigates the classification of information in different directions. Historical and modern understanding of information acknowledges the importance of libraries.

КЛАССИФИКАЦИЯ ИНФОРМАЦИИ

П.Ф.КЯЗЫМИ

РЕЗЮМЕ

Данная статья рассматривает классификацию информации в разных направлениях. Исторически сложившиеся и современные понятия информации подтверждает важность библиотек в сборе информации, сохранения информации и использовании информации.